

dc_1478_17

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

150 ÉV NYELVPOLITIKÁJA

**A magyar és a vele érintkező nyelvek helyzete
a mai Kárpátalja területén (1867–2017):
összehasonlító nyelvpolitikai áttekintés**

CSEERNICSKÓ ISTVÁN

2017

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Annak a közigazgatási egységnek a területe, melyet ma Kárpátaljaként ismerünk, száz évvel ezelőtt még sem földrajzi, sem geopolitikai alulként nem létezett. A 20. század folyamán több államhoz tartozott a régió.

A régió politikai-közigazgatási státusa 1867–2011 között

Állami hovatartozás	Időszak	A régió megnevezése	A régió hovatartozását befolyásoló nemzetközi szerződések	A régió státusa
Magyar Királyság (az Osztrák–Magyar Monarchián belül)	1867–1918	Nincs saját megnevezése (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye illetve Szatmár és Szabolcs megye néhány községe)	1867. évi szerződés (kiegyezés) az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttéről.	Földrajzi és közigazgatási értelemben nem egységes régió; a Monarchián belül társország Magyar Királyság négy önálló vármegyéje.
(első) Csehszlovák Köztársaság	1919–1938	Podkarpatszka Rusz (Podkarpatská Rus, Подкарпатська Русь), Ruszinszko	Saint-Germaini szerződés (1919.IX.10.), Trianoni békeszerződés (1920.VI.4.).	Korlátozott jogkörű, csak elméletben létező autonómia.
(második) Cseh-Szlovák Köztársaság	1938–1939	Podkarpatszka Rusz (Podkarpatská Rus, Подкарпатська Русь), Ruszinszko	Első bécsi döntés (1938.XI.2.).	Autonóm terület a föderatív Cseh-Szlovákián belül (az első bécsi döntéssel Magyarországhoz 1938-ban visszacsatolt déli területekre nem terjedt ki).
Kárpáti Ukrajna	1939. III. 14–15.	Kárpáti Ukrajna (Карпатська Україна)	Katonai akció (1939.III.14–18.).	Magát függetlennek kikiáltó, ám a nemzetközi közvélemény által el nem ismert miniállam.
Magyar Királyság	1939–1944	Kárpátaljai Kormányzóság	Első bécsi döntés (1938.XI.2.). Katonai akció (1939.III.14–18.), második bécsi döntés (1940.VIII.30.).	„Ideiglenes” központi igazgatás az autonóm státus megadásáig (a Kárpátaljai Vajdaságnak nevezett ruszin autonómia nem jött létre).
Kárpátontúli Ukrajna	1944. XI. 26.–1946. I. 22.	Kárpátontúli Ukrajna (Закарпатська Україна)	Nincs ilyen egyezmény.	Átmeneti államalakulat, nemzetközi elismertség nélkül.
Szovjetunió	1946–1991	Kárpátontúli terület (Закарпатська область)	Szovjet–csehszlovák egyezmény (1945.VI.29.).	Semmilyen önállóságot nem élvező egyszerű közigazgatási egység (megye) az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságon belül.
Ukrajna	1991-től	Kárpátontúli terület (Закарпатська область)	A Szovjetunió megszűnéséről és a Független Államok Közössége megalakulásáról szóló egyezmény (1991.XII.7.).	Semmilyen önállóságot nem élvező egyszerű közigazgatási egység (megye) a független Ukrainán belül.

A régió az elmúlt évszázadban osztozó különböző államalakulatok nyelv- és nemzetiségpolitikai céljai és szándékai, illetve ezek elérése érdekében kifejtett politikai törekvései is más-más irányúak voltak az utóbbi közel 150 évben. A kutatás során külön-külön elemzem a mai Kárpátalja területén osztozó különböző államalakulatok nyelvpolitikai törekvéseit, majd a közöttük megfigyelhető hasonlóságok és különbségek meghatározásával és leírásával próbálkozom. A kutatás aktualitását egyrészt az adja, hogy az önálló közigazgatási egységként csupán közel egy évszázada (1919-ben) kialakult, etnikailag és nyelvileg vegyes lakosságú terület afféle kísérleti laboratóriuma lehet annak, hogyan befolyásolja az egyes államok nemzetiségi és nyelvpolitikája az egyes közösségek és nyelvek helyzetét, a nyelvek és nemzetiségek egymáshoz való viszonyát, a kultúrák közötti átjárást és kapcsolatot, valamint az egyes nyelvek elsajátítását, ismeretét, elterjedtségét, megtartását vagy a nyelvcserét. Azt is érdekes megfigyelni, miként befolyásolja a központi nyelvpolitika – saját céljainak megfelelően – az egyes nyelvek beszélőinek identitástudatát a nyelvek besorolásával, esetleg „eltüntetésével”, el nem ismerésével. Véleményem szerint az etnikai és nyelvi sokszínűség mellett kulturálisan és vallásilag is tarka Kárpátalja jellemzőinek leírása, az itt folyó nyelvpolitika és következményeinek elemzése tanulságokkal szolgálhat a szélesebb térség (Kárpát-medence, Közép-Európa) hasonló folyamatainak elemzéséhez és megértéséhez. A többnyelvű és színes kultúrájú Európa egy több szempontból periférikus – ugyanakkor azonban a keleti és nyugati kultúra választóvonalán fekvő s mindkét irányba számos kapcsolódási ponttal rendelkező – régiójának ilyen szempontú leírása reményeim szerint szélesebb kontextusban is érdeklődésre tarthat számot.

Maitz Péter (2006: 308) írásában arra hívja fel a figyelmet, hogy a „történetileg megragadható nyelvi diszpozíciók, attitűdök és mentalitások megismerése, s általában a nyelvről való gondolkodás történetének szisztematikus feltárása azért (is) lenne fontos feladata a történeti nyelvészetnek, mert mindezeket a mentális, illetve kognitív tényezőket bizonyítottan kauzális viszony fűzi magához a nyelvi viselkedéshez”. Weinreich, Labov és Herzog (1968) klasszikus tanulmányának máig érvényes megállapítása szerint nincs okunk feltételezni, hogy a már lezárt és a jelenben zajló nyelvi változások eltérő mechanizmusok szerint működnek. „A nyelvi változás valóságos működésének megértéséhez a legnagyobb mértékben talán a ma élő nyelvi közösségek részletes szociolingvisztikai vizsgálata járul hozzá” – olvashatjuk a történeti nyelvészet egyik összefoglaló munkájában (Bynon 1997: 184). Labov (1972, magyarul 1975) sokat idézett tanulmányában szintén abból az elvből indul ki, „amely szerint a körülöttünk zajló változásokban ugyanazoknak a mechanizmusoknak a működése figyelhető meg, amelyek létrehozták a múlt változásait” (1975: 257). Mindennek alapján úgy vélem, a kortárs nyelvpolitikai folyamatok mögöttes céljainak, szándékainak, ideológiai hátterének feltárása révén közelebb juthatunk a múlt nyelvpolitikai eseményeinek értelmezéséhez. Illetve: a korábbi korok nyelvpolitikai

eseményeinek bemutatása és elemzése révén talán feltárható, milyen hagyományban gyökereznek vagy milyen tradíciók ellenében hatnak a mai nyelvpolitikai történések. A múlt segít megérteni a jelen feltárt történéseiből pedig következtethetünk arra, hogyan működött és hatott egykor a nyelvpolitika. A mai, (viszonylag) jól dokumentált nyelvpolitikai események részletes elemzése révén talán sikerül úgy bemutatni az elmúlt közel 150 év nyelvpolitikai történéseit, hogy a különböző államalakulatok nyelv(politika)i törekvéseit ne sérelemtörténetekként értelmezzük. Azzal pedig, hogy egy korszak nyelvpolitikáját az általános társadalmi-politikai célok és nyelvi ideológiák vonatkozásában tárgyalom, talán sikerül a nyelvi viselkedést, a nyelvi helyzetet meghatározó eseményeket tudományos szemszögből vizsgálni, s így a nyelv, a nyelvhasználat témakörét a gyakran a történelmi sérelmekre koncentráló, elfogult diskurzusokat elhagyva értelmezni. Céлом nem az egyes politikai korszakok nyelvpolitikájának el- vagy megítélése, nem nemzeti és nyelvi sérelmek, tragédiák felemlegetése, kibeszélése, hanem annak bemutatása, miként alakította a nyelvekhez fűződő nyelvpolitikai viszony, a hatalmi központok nyelvpolitikája éppen olyanná a mai Kárpátalja nyelvi helyzetét, amilyennek azt ma ismerjük.

Bármely állam kötelékébe tartozott is ez a vidék, az adott országnak a centrumtól távol eső, periférikus régiója volt. Ennek ellenére az itteni nyelvpolitikai események nem szakíthatók ki az adott állam releváns nyelvpolitikai törekvéseinek kontextusából. Azaz: a mai Kárpátalja területére vonatkozó nyelvpolitikát csak úgy lehet érdemben bemutatni és értelmezni, ha tekintettel vagyunk az adott állam egészének nyelvi helyzetére, nyelvpolitikai céljaira és törekvéseire. Ugyanakkor az is nehezen kivitelezhető, hogy közben szót sem ejtünk az épp aktuális szomszédos államok és régiók azon nyelvpolitikai történéseiről, melyek közvetve vagy közvetlenül hatással voltak erre a vidékre, az itt használatos nyelvekre és beszélőik életére. Bár térben és időben szűkíteni és konkretizálni igyekeztem kutatásaimat, ezzel párhuzamosan nem tudtam magam kivonni a szélesebb történeti, geopolitikai kontextus összefüggései érzékeltetésének kényszere alól. Éppen ezért a régió egyes nyelvpolitikai-történeti korszakait azokhoz az időszakokhoz igazítom, amelyek során a régió az adott államhoz tartozott. Az adott korszakot tárgyaló fejezetben belül előbb sor kerül az általános helyzetkép, a tágabb kontextus felvázolására, majd áttérek konkrétan a mai Kárpátalja területét érintő események, jelenségek bemutatására.

Fontos azonban leszögezni: céлом nem egy történeti monográfia összeállítása volt, és nem is a régióban használatos nyelvek, nyelvváltozatok filológiai elemzése. A munka a szociolingvisztika (társasnyelvészet) elméleti keretébe helyezve foglalja össze mindazokat az eseményeket, törekvéseket és történéseket, melyek a régióban releváns nyelvpolitika szempontjából szerintem meghatározók voltak az elmúlt másfél évszázadban, s amelyek máig hatóan befolyásolják Kárpátalja nyelvi, nyelvi jogi helyzetét.

Mivel a viszonylag új kutatási irány alapfogalmaként megjelent nyelvi tájképet a nyelvpolitika tükröződésének, egyfajta nyilvános kifejeződésének tartják (Shohamy 2006: 112, 2015; Spolsky 2004: 5, Dal Negro 2009: 206), munkámban azzal is megpróbálkozom, hogy – a lehetőségekhez és a rendelkezésre álló forrásokhoz mérten – bemutassam az egyes korszakok kárpátaljai nyelvi tájképét. Az, hogy milyen nyelvek és hogyan jelenhetnek, illetve jelennek meg a tágon értelmezett nyelvi tájképben, jelzi az adott állam nyelvpolitikai törekvéseit, valamint információkat szolgáltat a hatalom nyelvi attitűdjéről, ideológiáiról (Kroskity 2000, Blommaert 2006: 244). Meggyőződésem ugyanis, hogy a nyelvi tájkép vizsgálata révén közelebb juthatunk a nyelvpolitikai törekvések alaposabb megismeréséhez, a nyelvpolitika mögött meghúzódó nyelvi ideológiák feltárásához. Éppen ezért az egyes korszakok nyelvpolitikáját bemutató fejezetek után egy nagyobb részben a régió nyelvi tájképének kvalitatív, társadalmi és gazdasági kontextusba helyezett szemiotikai elemzésére kerül sor. Abban bízom, hogy az itt bemutatott esettanulmányok hasznos adalékokkal szolgálnak az egyes nyelvpolitikai folyamatok jobb megértéséhez; és egyben remélem, hogy a klasszikus nyelvpolitikai elemzés és a nyelvi tájkép vizsgálati módszereinek együttes alkalmazása igazolja azt a feltevésemet, hogy a nyelvi tájkép kutatása hozzájárul a nyelvpolitikai történések értelmezéséhez, elősegíti a nyelv és identitás viszonyainak jobb megértését, és szélesebb rálátást biztosít a nyelvi alapú konfliktusokra is.

Az elemzés elsődlegesen a magyar nyelv helyzetére, státuszára, a nyelvi hierarchiában betöltött pozícióira fókuszál. Ám a nyelvi hierarchia, a nyelvi státusz önmagában nem értelmezhető, csakis más nyelvekkel összehasonlításban. Egy olyan többnyelvű régióban, mint a mai Kárpátalja területe, elengedhetetlenül szükséges a magyarral itt (is) érintkező nyelvek helyzetének áttekintése, a rájuk irányuló nyelvpolitikai törekvések azonosítása, státuszuk felmérése. Egy nyelv státuszában bekövetkező változások szükségszerűen érintik más nyelvek helyzetét is.

Ahelyett, hogy kritika nélkül, természetesen adottként fogadnám el az Európában a 18. század vége óta uralkodó *egy nemzet – egy állam – egy nyelv* ideológiát – annak számos kísérő mítoszával (például hogy a többnyelvűség „fenyegeti” az állam egységét és stabilitását, vagy hogy a társadalmi mobilitást elősegíti a kisebbségi nyelvekről való lemondás, és a kisebbségi nyelvek kevésbé értékesek stb.; lásd Ricento 2006b) –, a kutatás során megvizsgálom, hogy a mai Kárpátalján használatos nyelvek hol helyezkednek el a hatalmat birtokló elit által mesterségesen kialakított „jó, hasznos, értékes” versus „rossz, haszontalan, értéktelen” viszonylatban.

Tollefson (1991) szerint a nyelvpolitika egy mechanizmus, amely úgy helyezi társadalmi struktúrába a nyelvet, hogy az adott társadalomban a nyelv révén válik meghatározottá, ki fér hozzá a politikai hatalomhoz és a gazdasági erőforrásokhoz. A kutatás során ezért arra is kitérek, hogy megvizsgáljam: a nyelvpolitika számos definíciója közül a kutatásba bevont terület és időszak vonatkozásában a nyelvpolitika mely

meghatározása révén jellemezhető a leginkább az a tevékenység, amely kutatásunk tárgyát képezte. A dolgozatban rámutatok, hogy – az optimisztikus, neoklasszikus (lásd Tollefson 2015: 140–141) definíciókkal ellentétben, amelyek szerint a nyelvpolitika a társadalmi és gazdasági fejlődést, az egyenlőséget és a jólétet szolgálja (lásd pl. Grin 2003: 30) – valójában a nyelvpolitika hatékony eszközként használható a társadalmi javak és a politikai tőke egyenlőtlen elosztásának eléréséhez, illetve megideologizálásához, és gyakran éppen erre használják.

Egy részletes nyelvpolitikai elemzésben külön figyelmet kell szentelni arra, hogy feltárjuk, milyen tényezők összhatásaként alakul éppen úgy a nyelvpolitika, ahogy; fel kell tárni mindazon szereplőket, akik/amelyek közvetlen vagy közvetett módon befolyással vannak a nyelvpolitika alakulására és/vagy gyakorlati megvalósulására. A nyelvpolitika aktorainak, alakítóinak azonosítása ugyanis árnyalhatja a nyelvi helyzetről alkotott képünket.

Összefoglalva, a disszertációban az alábbi kutatási kérdéseket és feladatokat tűztem ki magam elé:

1. Az egyes történeti korszakokat jellemző nyelvpolitikai célok, törekvések, illetve cselekvések, valamint a mögöttes nyelvi ideológiák feltárása.
2. A magyar nyelv (nyelvpolitikai) státuszának leírása, meghatározása a vizsgált történeti korszakokban.
3. Célom továbbá a magyarral a kutatásba bevont régióban (is) érintkező nyelvek helyzetének leírása, hiszen a nyelvek státusza, a nyelvek közötti hierarchikus viszonyok csak összefüggésrendszerben, kontextusba helyezve vizsgálhatók.
4. Megvizsgálom, hogyan jelenik meg az egyes korszakokban a mindenkori központokban meghatározott nyelvpolitika a vizsgált régió területén a – lehető legszélesebben értelmezett – nyelvi tájképben.
5. Amikor erre a források, adatok lehetőséget biztosítanak, azonosítom a nyelvpolitika alakítóit, aktorait; bemutatom, hogy a nyelvpolitika területén – a hagyományosan nyelvpolitikai tevékenységet kifejtő államok mellett – számos szereplő aktív.
6. Megvizsgálom, milyen hatással volt/van a nyelvpolitika a régióban beszélt nyelvek *nyelv versus nyelvjárás* státuszának megítélésére, illetve ez milyen összefüggésben van az adott nyelvet/nyelvváltozatot beszélők identitásával, nemzeti(ségi) besorolásával.
7. A különböző korszakok jellemző nyelvpolitikájának áttekintése után kísérletet teszek egy összehasonlító szintézis felállítására.
8. Megpróbálkozom azzal, hogy a nyelvpolitika számos, különböző szempontú definíciója közül kiválasszam azt, amellyel a leginkább jellemezhetőek azok a nyelvpolitikai események és történések, amelyeket a dolgozatban bemutatok.
9. A nyelvpolitika és a nyelvi tájkép közötti összefüggések bemutatása révén igazolom, hogy a nyelvi tájkép kutatása hasznos kísérője a

nyelvpolitikára irányuló vizsgálatoknak, kutatás-módszertani szempontból indokolt a nyelvpolitikai kutatások során a nyelvi tájkép elemeinek leírása, elemzése.

10. A dolgozatban bemutatom, hogy a nyelvpolitika és a nyelvi tájkép történeti szempontú megközelítése révén érzékeltethető a nyelvpolitika és ezzel összefüggésben a nyelvi tájkép dinamikus természete.
11. A nyelvpolitikát nemcsak az elmélet oldaláról, nem kizárólag az alkotmányokban, nyelvtörvényekben kodifikált nyelvi jogok irányából közelítem meg, hanem megpróbálom bemutatni, érzékeltetni azt, hogy az egyes nyelvpolitikai döntések, illetve azok gyakorlati végrehajtása milyen hatással volt a hétköznapiakra, a nyelveket beszélő emberek mindennapi nyelvhasználatára, a nyelvekről alkotott ideológiákra, elképzeléseikre.

II. A kutatás módszerei

A nyelvpolitika „egy személy vagy valamely csoport kifejezett és nyilvánvaló erőfeszítése (...) a résztvevők [nyelvi] gyakorlatának vagy meggyőződésének módosítására” (Spolsky 2009: 4). Ugyanakkor a nyelvpolitika „az alkalmazott nyelvészet paradigmaticus példája, mivel számos tudományterületre kell támaszkodnia ahhoz, hogy gyakorlati terveket dolgozzon ki a nyelvi gyakorlatok és hiedelmek módosítására” (Spolsky 2005: 31).

Bochmann (1999: 26–28) meggyőzően érvel amellett, hogy szükség van nyelvpolitikai kutatásokra. Definíciója szerint a nyelvpolitika „egy társadalmi közösség kommunikációs gyakorlatának szabályozása egy olyan csoport által, amely nyelvi és kulturális hegemoniával rendelkezik, illetve ennek elérésére törekszik. (...) A nyelvpolitika, mint a politika minden más fajtája, (...) bizonyos csoportok/rétegek/osztályok érdekeinek van alárendelve” (Bochmann 1999: 28–31).

A 21. században született gyűjteményes nyelvpolitikai kötetek (mint például Spolsky ed. 2012, Ricento ed. 2006, Hult és Johnson ed. 2015 stb.) vagy a nyelvpolitika közelmúltban megjelent összefoglaló elméleti munkái (például Grin 2003, Rannut 2004, Shohamy 2006, Spolsky 2004, 2009, 2012 stb.) nem kínálnak egyszerű és kizárólagos megoldásokat a felmerülő nyelvpolitikai problémák vizsgálatára, hanem megpróbálják bemutatni a nyelvpolitika megértésében rejlő kihívások összetettségét, segítik a kutatási területet befolyásoló számtalan, gyakran egymással ellentétes nyelvi hiedelem felismerését, és javaslatokat tesznek arra, hogyan lehet olyan nyelvpolitikát kialakítani, amely közelebb visz a társadalmi és nyelvi egyenlőség eszményéhez.

Hornberger szerint például a nyelvpolitikai kutatás legfőbb célja, hogy megértse és átalakítsa a nyelv használatát, tanítását és tanulását. Figyelmeztet azonban arra is, hogy a kontextus figyelembe vétele rendkívül fontos az ilyen vizsgálatokban. Kiemelten fontos az a meglátása, hogy egy adott kutatás eredményeinek alkalmazása más szituációkra mindig az olvasó felelőssége: nem a kutató feladata annak megállapítása, hogy az eredmények egy másik kontextusra is vonatkoztathatók-e. Úgy véli, a nyelvpolitikai kutatások célja nem az általánosítás vagy előrejelzés, hanem inkább a sajátosságok feltárása, az összefüggések felvillantása (Hornberger 2015: 17).

May (2006: 255–256) amellett érvel, hogy a nyelvpolitika kutatásában szélesebb társadalmi-történeti, társadalompolitikai megközelítésre van szükség, mert a nyelvet túl gyakran vizsgálták és kutatják ma is elkülönítve a társadalmi, politikai és történeti viszonyoktól. „Ez a nyelv-történeti, apolitikus megközelítés a szociolingvisztika egyik jellemzője is volt” – mondja May, majd kijelenti: „ésszerűen elvárható, hogy a nyelvpolitikák és gyakorlatok bármely elemének elemzése kritikusan vegyen részt a szélesebb társadalmi és politikai körülmények – és főleg az őket alakító történelmi előzmények – értékelésében”.

Ricento (2006b: 134) meghatározza, hogy az egyes konkrét nyelvpolitikai kutatási témákra vonatkozó vizsgálati módszerek kiválasztása többek között az alábbi kérdésekhez kapcsolódik:

1. melyek a kutatás céljai;
2. milyen típusú adatok léteznek, illetve állnak rendelkezésre (például népszámlálási adatok, politikai szövegek, történelmi feljegyzések); milyen informátorok, adatközlők vonhatók be a kutatásba (például politikai döntéshozók, közösségi képviselők, kormányzati tisztviselők);
3. a kutatáshoz rendelkezésre álló pénzügyi, humán és technológiai erőforrások.

A fenti szempontok mellett az sem mellékes, hogy milyen kutatási kérdéseket fogalmazunk meg, hogy mit szeretnénk feltárni. Ezzel kapcsolatban Cooper (1989: 98) munkájára hagyatkozom, aki szerint a nyelvpolitika és nyelvtervezés vizsgálata során az alábbi kérdéseket kell megválaszolnunk:

1. mely szereplők
2. mely (nyelvi) magatartás befolyásolására törekednek,
3. mely személyek viselkedését illetően,
4. mi célból,
5. milyen körülmények között,
6. milyen eszközök révén,
7. mely döntéshozatali eljárások által,
8. milyen eredménnyel?

Kutatásom során hasonló kérdésekre keresem a választ, szoros összefüggésben a régió társadalmi, politikai és történelmi kontextusával. A vizsgálat során több tudományág és tudományterület (szociolingvisztika, történettudomány, szociológia, politológia, diskurzuselemzés) módszereit alkalmazom.

Az interdiszciplináris megközelítés tudatos választás. A Ricento (ed. 2006) és a Hult és Johnson (ed. 2015) szerkesztette gyűjteményes kötetek átfogó képet nyújtanak a nyelvpolitikai kutatásokról. Az említett kiadványok tanulmányaiból egyértelműen kiderül, hogy a nyelvpolitika területén – akárcsak a legtöbb társadalomtudományi vizsgálatnál – az a kutatás kecsegtet a legnagyobb eredményekkel, amely több elemzési technikát (például dokumentumelemzés, strukturált interjúk, népszámlálási, szociolingvisztikai és szociológiai kutatások eredményeinek vizsgálata, adatainak másodelemzése, átértelmezése stb.) és perspektívát alkalmaz a legmegfelelőbb eredmények elérése érdekében. Az egyes módszerek és megközelítési módok jól kiegészítik egymást.

Ricento (2006a: 9) szerint a nyelvpolitika terén végzett kutatásokat interdiszciplináris tevékenységnek kell tekinteni, mivel a különböző tudományágakból kölcsönzött fogalmi és módszertani eszközöket megfelelően integrálni és alkalmazni kell a társadalmi élet minden aspektusát átfogó nyelvi problémák és kihívások azonosítása, leírása, illetve megoldása érdekében. Egy másik írásában leszögezi, hogy a nyelvpolitikai kutatások tárgya a társadalmi kontextusokból fakad, amelyek folyamatosan megkérdőjelezhetők és felülvizsgálat tárgyát

képezik (Ricento 2015: xiii). Az interdiszciplináris megközelítést Hornberger (2015: 9–10) szerint az indokolja elsősorban, hogy a nyelvpolitikai vonatkozású kérdések mindig és mindenütt felbukkannak, ezért azok csak így, azaz interdiszciplináris keretben vizsgálhatók.

Cameron és munkatársai (1992) bemutatják a nyelvpolitikai kutatások lehetséges megközelítési elveit, típusait. Az első típusú kutatás célja a tudás megszerzéséhez szükséges tudásmenedzsment igényeinek egyensúlyba hozása a kutatásban résztvevők érdekeivel, ám anélkül, hogy a vizsgálat eredményei visszahatnának a vizsgált közösségre. A második egy érdekképviseleti alapú megközelítés, amely a résztvevők iránti elkötelezettség ellenére továbbra is olyan pozitivista elképzelés felé hajlik, amely szerint egyetlen igazság létezik, és a kutatónak ezt kell megtalálnia. És végül a harmadik egy olyan felhatalmazás-orientált szemlélet, amely interaktív módszereket alkalmaz, és figyelembe veszi a kutatásba bevont alanyokat, megosztja velük a megszerzett tudást, figyelembe veszi a tőlük érkező visszajelzéseket, és komolyan veszi, nyomon követi a kutatásra alapozott politikai döntéshozatal következményeit. Nem hagyható ugyanis figyelmen kívül az, hogy a nyelvpolitikai kutatások sok esetben visszahatnak a nyelvekről, azok státuszáról, korpuszáról, használatáról, jelenéről és jövőjéről folyó diskurzusokra és az ezekre épített politikai és kommunikációs gyakorlatokra (lásd Hornberger 2015: 12–13).

Tollefson (2015) vezeti be a nyelvpolitikai kutatások módszertanába a történeti-strukturális megközelítést. A történeti-strukturális kutatás célja azoknak a történelmi és strukturális tényezőknek a felfedése, amelyek olyan nyelvpolitikákhoz és stratégiákhoz vezetnek, amelyek megteremtik és fenntartják az egyenlőtlenséget. A történelmi tényezők jelentősen eltérhetnek ugyan egymástól, de az ilyen jellegű elemzések ráirányítják a figyelmet a nyelvhasználat és a nyelvtanulás egyenlőtlen költségeire a különböző csoportok számára, a nyelvpolitikai és nyelvtervezési folyamatok lehetséges (történeti) magyarázatára, továbbá a nyelvpolitikában aktív szereplők és az általuk képviselt érdekeknek és gyakorlatoknak a történeti fejlődésére, valamint azok következményeire. A kutatási kérdések itt arra koncentrálnak, hogy a nyelvhez kapcsolódó hierarchiákat fenntartó (vagy megbontó) nyelvpolitikák hogyan illeszkednek a történelmi folyamatokhoz. A nyelvpolitika ebben az elméleti keretben a hatalom megszerzésének és megtartásának, a társadalmi egyenlőtlenség kialakításának és újratermelésének egyik mechanizmusa. A történeti-strukturális megközelítés arra is figyelmet fordít, hogyan ideologizálja meg a hatalmat megszerzett csoport az általa folytatott nyelvpolitikát, és miként állítja be azt – elnyomó természete ellenére – természetesnek, szükségszerűnek és hasznosnak a társadalom valamennyi tagja számára (Tollefson 2015: 140–142). Az ilyen kutatások makro- és mikro-szinten egyaránt folytathatók, a legcélravezetőbb azonban mindkét szinten elvégezni az elemzést (Tollefson 2015: 144).

Valamivel korábban Wiley (2006: 136) is felhívta a figyelmet arra, hogy a nyelvpolitika területén folytatott tudományos diskurzusokban „a szakemberek néha a történelem tekintélyéhez fordulnak, hogy

megegyezések érveiket azzal, hogy a múlt miként igazít el minket korunk kérdéseiben”. Tanulmányában igazolja, hogy – az óvatosan, kritikusan kezelt, a történeti munkákra és a szemtanúk visszaemlékezéseire ráakódott ideológiáktól megtisztított – történeti megközelítés jó rálátást biztosít a nyelvpolitika alakulására, fejlődésére (Wiley 2006: 147).

A történeti-strukturális nyelvpolitikai kutatás folyamata számos lépést tartalmaz. Az alábbi lista tipikus rendben sorolja ezeket, habár a gyakorlatban a lépések gyakran egyszerre vagy rekurzívan fordulnak elő (Tollefson 2015: 145):

- (1) a kutatási kérdések megfogalmazása;
- (2) a kutatás kiterjedésének meghatározása az adatok és a történelmi helyzet figyelembe vételével;
- (3) a kutatási módszerek és az (elsődleges és másodlagos) források kiválasztása;
- (4) az adatok gyűjtése;
- (5) az adatok elemzése és értelmezése;
- (6) az eredmények ellenőrzése (lehetőség szerint a résztvevők bevonásával);
- (7) az elemzés felülvizsgálata (ha szükséges).

Spolsky (2004: 5, 2012: 5) szerint egy beszélőközösség jellemzése során a nyelvpolitika három komponensét kell megkülönböztetnünk:

1. a nyelvi gyakorlatokat (a nyelvi repertoárból történő megszokott nyelvválasztási mintákat);
2. a nyelvi hiedelmeket és ideológiákat (a nyelvvel vagy nyelvhasználattal kapcsolatos nyelvi attitűdöket, mítoszokat);
3. a nyelvi gyakorlat módosítására irányuló konkrét nyelvtervezési vagy nyelvmenedzselési erőfeszítéseket.

Az alábbiakban bemutatott kutatás során interdiszciplináris megközelítésben, a történeti-strukturális módszernek a vizsgált régió viszonyaihoz igazításával, a Cooper (1989), Spolsky (2004, 2012) és Ricento (2006b) által megfogalmazott logikai lépéseket kombinálva vizsgáltam a mai Kárpátalja területére irányuló nyelvpolitiká(ka)t. A Cameron és munkatársai (1992) által bemutatott kutatói attitűdök közül a felhatalmazás-orientált megközelítést tartottam a magam számára követendőnek, mindvégig szem előtt tartva a nyelvpolitika kutatójának társadalmi felelősségét (Ricento 2015: xii–xiii).

Shohamy (2006: 110–111) szerint a nyelvi tájképnek közvetítő szerepe van a nyelvpolitikai szintek között. A felső szintet a nyelvideológiák adják, a nyelvi tájképben pedig – hasonlóan az iskolák rejtett tantervében jelentkező nyelvpolitikához – konkrét formát öltenek a hatalmon levők ideológiái. Ugyanakkor a nyelvi tájkép hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, a nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra. Továbbá a nyelvi tájkép lehet ideológiai harc színtere is (vagyis a nyelvi tájkép hathat az ideológiákra is), a magánemberek és (amennyire a törvények engedik) a vállalkozók feliratai más ideológiákat követhetnek, mint a hivatalos(an előírt) vizuális nyelvhasználat. Ugyanígy a graffitik megszeghetik a szabályokat, illetve (nyelvi) aktivisták

állíthatnak alternatív táblákat, megjeleníthetnek alternatív szövegeket, le- vagy átfesthetnek feliratokat.

A nyelvi tájképet vizsgáló fejezetekben abból indulok ki, hogy – Ben-Rafael (et al. 2010) alapján – a nyelvi tájkép elemeit a következő tényezők magyarázhatják:

1. hatalmi viszonyok;
2. kommunikatív célok;
3. önkifejezés;
4. kollektív identitás kifejezése.

E magyarázati modellek mindegyike megjelenik saját vizsgálataimban is, ugyanakkor időnként egyszerre több magyarázat is érvényes lehet a feliratok szerzőinek, megrendelőinek szándékát vagy a táblákat olvasók értelmezését illetően.

Az alábbiakban elsősorban azt a kutatási áramlatot követem, amely elsősorban a nyelvi ideológiákban keresi a nyelvi tájkép magyarázatát (Jaworski–Thurlow 2010), hiszen „az ideológiák szorosan kapcsolódnak a nyelvhez” (Fairclough 2001: 2). A feliratok esetében a nyelvideológiák kutatása annak elemzése, hogy a táblákat állítók, illetőleg a feliratokat olvasók milyen nyelven kívüli összefüggéseket, jelentéseket közvetítenek vagy feltételeznek a nyelvválasztást, annak szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezésüket illetően.

Pavlenko (2009: 247–248) szerint a nyelvi tájkép kutatása hozzájárul a nyelv és identitás viszonyainak jobb megértéséhez, a nyelvi ideológiák feltáráshoz. Rámutat azonban arra is, hogy a nyelvi tájképre vonatkozó kutatásokat a szinkronikus vizsgálatok dominálják, amelyek egyetlen időpontra koncentrálnak, így implicit módon a nyilvános teret statikusnak tekintik (Pavlenko 2009: 253). Pavlenko (2009, 2015) azonban a nyelvi tájképet nem *itt-és-most* jelenséggént szemléli, hanem diakronikusan, mint más nyelvi gyakorlatokkal összefüggésben vizsgálendő folyamatot. A nyelvi tájkép elemeit mint a társadalmi és nyelvi változások résztvevőit mutatja be és elemzi.

A kutatás során – illeszkedve a nyelvpolitikai elemzés során használt történeti-strukturális szemlélethez és módszerhez – a nyelvi tájkép vizsgálatát is dinamikusan változó folyamatként szemlélem és elemzem, és a nyelvpolitikai döntések és cselekvések mögött meghúzódó nyelvi ideológiák feltáráására, értelmezésére használom.

III. Az új tudományos eredmények tételes felsorolása

1. A dualizmus kori magyar nyelvpolitika a nyelvi jogok területén 21. századi mércével is kedvező helyzetet kodifikált. A gyakorlatban azonban a fő cél a magyar szupremácia megteremtése volt. Ám az északkeleti periferián a magyar állam magyarosító törekvései csak korlátozottan hatottak, a vizsgált régió többségi lakossága körében ezért csak lassan terjedt a magyar nyelv ismerete. A nyelvelsajátítást nem a hatalmi viszonyok alakították, hanem az egyes nyelvi közösségek egymáshoz viszonyított regionális és helyi aránya, az egyének társadalmi pozíciója és szociális kapcsolathálója.
2. A Csehszlovák Köztársaság létrejöttét a csehszlovakizmus és a (pán)szláv testvériség nyelvi ideológiája alapozta meg. A korabeli csehszlovák állam nyelvi jogi szabályozása sok tekintetben ma is példaértékű lehet. Podkarpatszka Rusz vonatkozásában Prága tett azért is, hogy a kodifikált jogok a gyakorlatban is érvényesíthetők legyenek. A régió szláv kisebbségével és nyelvi polémiáikkal kapcsolatban a prágai kormányzat be nem avatkozás politikája egyrészt hozzájárult ahhoz, hogy az egymásnak feszülő nyelvi és kulturális irányzatok mentén táborokra szakadt regionális szláv többség érdekérvényesítő képessége csökkenjen, és így az ígért autonómia biztosítása a végsőkéig elodázható legyen; másrészt lehetővé tette azt, hogy a régió szláv lakosságának nyelvi fejlődése és identitása – részben külső hatások, részben a belső természetes fejlődés révén – a legerősebb vonzással bíró oldal, az ukrán irányába mozduljon el.
3. Bár a régiót fegyverrel visszaszerző Budapest az ígért ruszin autonómiát nem adta meg, de egy nemzetiségi többségű, a hagyományos vármegyerendszerből kiemelt adminisztratív egység (a Kárpátaljai Kormányzóság) létrejött, melynek határain belül az állam nemcsak kodifikálta a hivatali kétnyelvűséget, hanem – miközben az ország ekkor már hadban állt a Szovjetunióval – megpróbálta megteremteni ennek működéséhez (a hivatalnokoktól elvárt ruszin nyelvtudás révén, a kétnyelvű úrlapok, ügyintézés biztosításával) a szükséges feltételeket. Tragikus, hogy míg a magyar-orosz kisebbség – geopolitikai okokból – kedvező helyzetet élvezett, a régió zsidó közösségét gyakorlatilag felszámolta ugyanaz a kormányzat.
4. A szovjet nyelvpolitika egyrészt az alkotmányban rögzített bizonyos nyelvi jogokat (például az oktatás nyelve megválasztásának jogát), másrészt azonban az egyeduralmat gyakorló Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának határozatai alapján és burkolt pártutasítások révén működött. A nyelvek felszíni egyenlősége a gyakorlatban a „nemzetek közötti érintkezés nyelve” státusszal felruházott orosz terjedésének kedvezett, a kis(ebb) nyelvek visszaszorulásával párhuzamosan. Adódik a párhuzam az orosz nyelvnek a Szovjetunióban betöltött szerepe és a globális angol 21. századi terjedése, terjeszkedése között.

5. A független Ukrajna – ahelyett, hogy szembenézne a régiói eltérő történeti és gazdasági hátterével, lakosságának etnikai és nyelvi sokszínűségével, és mindezt megpróbálná pozitív módon felhasználni az állam- és nemzetépítésben – az ukrán nyelv terjesztése, kizárólagos szerepének kialakítása és a (szabad és független) ukrán nemzet és állam közé egyenlőségjelet képzelő primordiális alapra, a nemzeti romantikus eszmében gyökerező ideológiára próbálja alapozni saját és állampolgárai identitását. Ha Kijev nem fogadja el azt, hogy az ország nem ukrán nyelvű lakosai – állampolgári identitásuk és lojalitásuk révén – az ország hasznos polgárai lehetnek, és kizárólag az ukrán nyelvet akarja a társadalmi és nemzeti kohézió alapjaként elfogadni, akkor az nyelvpolitikai csatákhoz, további nyelvi és társadalmi konfliktusokhoz vezet. A magukat nemzetinek kikiáltó politikai erők az ukrán nyelvet ugyanis nem az államigazgatás egyik szükséges és praktikus eszközeként kezelik, hanem az államhoz való hűség legfőbb szimbólumaként tartják számon.
6. A mai Kárpátalja területét a vizsgált másfél évszázad során birtokló államok mindegyike nyelvideológiai, nyelvpolitikai érvekkel (is) igyekezett legitimálni a régió megszerzését és birtoklását. Az Osztrák Császárság területén élő társaiktól a Kárpátok hegyvonulatai által természetes, illetve a birodalmi közigazgatási határokkal elválasztott, Magyarország északkeleti részén élő keleti szláv népességnél a magyar kormányzatok igyekeztek kialakítani az önálló (ruthén, rutén, ruszin, magyar-orosz) nemzettudatot, amelynek során kiemelt szerep jutott az oroszoktól és az ukránoktól egyaránt különböző, önálló ruszin nyelv gondolatának; ez az elmélet az első világháború előtt csak korlátozott formában merült ugyan fel, ám annál nagyobb állami támogatást kapott a két világháború közötti időszakban. Csehszlovákia a szláv testvériség ideológiájával magyarázta a szláv többségű régióhoz az újonnan kialakult államhoz csatolását. A Szovjetunió úgy ideologizálta meg „az ukrán földek újraegyesítését”, hogy az éledező, ám gyenge ruszin identitást adminisztratív eszközökkel elfojtotta, és a ruszinokat az ukrán nemzet, a ruszin nyelvet az ukrán nyelv kategóriája alá vonta. A Szovjetuniótól magát távolítani akaró, függetlenné vált ukrán állam továbbra is magáénak vallja a ruszinokat illető szovjet ideológiát; az államiság legfőbb szimbólumaként megjelenített ukrán mint egyetlen államnyelv támogatása során a ruszin nyelv elméletét és a központi sztenderdtől eltérő, a regionális identitás alapjául szolgáló kárpátaljai szláv dialektusokat is az integritást veszélyeztető tényezőként értékeli és kezeli Kijev.
7. A mai Kárpátalja területén beszélt nyelvek egyikének státusa sem volt állandó az elemzett 150 éves periódus alatt. A nyelvek státusa, beszélőinek nyelvi jogi helyzete még egyazon államon belül sem változatlan és állandó. A nyelvpolitikai helyzetelemzés alapján végzett összevetés alapján kimutatható az is, hogy a kisebbségi nyelvek státusa, valós helyzete jelentősen különbözhet egymástól akár egy állam egyazon régióján belül is. A *de jure* kisebbségi státus nem

feltétlenül jelenti azt, hogy az országban élő összes kisebbségi közösség és nyelve azonos helyzetben van nyelvi, illetőleg nyelvpolitikai szempontból. A differenciált megközelítés tehát alapvető fontosságú a nyelvpolitikai helyzetelemzések esetén. A nyelvpolitika nem statikus, hanem dinamikus folyamat: a történelmi, társadalmi, politikai, gazdasági változások magukkal vonják, vonhatják a nyelvpolitika irányának, céljainak, prioritásainak módosulását is. A nyelvpolitikai helyzetelemzés tehát nem lehet pillanatfelvétel: a nyelvpolitikát folyamatként kell értelmeznünk, amely csak dinamikusan változó modellben válik elemezhetővé és értelmezhetővé. Mindezt a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyar közösségek nyelvi, nyelvpolitikai helyzetének elemzése területén is figyelembe kell venni: ha reális képet akarunk kapni ezeknek a közösségeknek a nyelvpolitikai, nyelvi jogi helyzetéről, akkor folyamatos monitoringra van szükség.

8. Egyetlen olyan nyelv sincs a régióban, melyet etnikumtól, kortól, nemtől, iskolázottságtól, lakóhelytől, vallástól függetlenül mindenki ismer. Elemzésünkben bemutattuk, hogy a 19–20. század fordulóján a centrumoktól távol eső régióban a nyelvek közötti hierarchikus viszonyokat sokkal inkább a regionális és lokális többség–kisebbség viszony, a nyelvek helyi hasznossága befolyásolta, és nem a központi állami nyelv- és oktatáspolitiká. S amikor megnéztük a nyelvek ismeretére vonatkozó adatokat a 20–21. század fordulójáról, akkor hasonló kép rajzolódott ki. A 19–20. század fordulóján elsősorban azok a rutének, zsidók és cigányok tanultak meg magyarul, akiknek a szociális hálójuk miatt erre szükségük volt, nagy részük azonban jól elboldogult a magyar nyelv (magas szintű) ismerete nélkül is. A 20–21. század fordulóján szintén azok a magyarok sajátították el az ukrán nyelvet (magas szinten), akiknek az állami vagy közszférához kötődő társadalmi integrációja, üzleti tevékenysége vagy kapcsolati hálójuk okán ez érdekükben áll(t). A felszíni képen (például a népszámlálások adatai alapján) soknyelvű régió nyelvi mozaikja tehát valójában több, egymás mellett élő, jelentős részben (szinte) egynyelvű kisközösségből rajzolódik ki. Ez pedig ahhoz vezet, hogy nincs az egymás mellett élő etnikumok és kultúrák között valódi párbeszéd, nincs közöttük átjárás és szoros kapcsolat. A hatalmat birtokló többség mindig rá akarja erőltetni saját nyelvét, kultúráját, uralkodó ideológiáját a kisebbségekre, egyértelmű ideológiai, kulturális és nyelvi dominanciára törekszik, ám a centrumtól távoli periferián az állam csupán korlátozottan tudja érvényesíteni a hatalmát.
9. A mai Kárpátalja területére vonatkozó nyelvpolitika-történeti elemzés rávilágít arra, hogy a régiót irányító államok már jóval a nemzetközi, európai kisebbségvédelmi standardok kialakítása előtt törekedtek a kisebbségi nyelveket beszélők nyelvi jogainak rendezésére, a nyelvi jogi diszkrimináció csökkentésére, a nyelvi jogok kodifikálására. Bár minden vizsgált korszakban voltak törekvések a társadalmi igazságosság keresésére, a nyelvi jogok rendezésére, végül mindegyik

politikai korszakban a *többség versus kisebbség* nemzetállami modelljében próbálták megtalálni a nyelvi kisebbségek helyzete rendezésének módját. Az egyes államok által a kisebbségek számára biztosított nyelvi jogok már a 19–20. század fordulóján vagy a 20. század első felében is számos tekintetben kedvezőbbek voltak, mint a 20. század második felében kialakított, illetve a 21. század elején is érvényes, nagyrészt általánosságban fogalmazó nemzetközi kisebbségvédelmi standardok. Ez még akkor is így van, ha ezek a jogok gyakran csupán *de jure*, elméletben léteztek, gyakorlati alkalmazásuk számos területen akadályokba ütközött, néha pedig lehetetlen volt; illetve hogy bizonyos periódusokban – különösen a 20. század első felében és derekán – súlyos (részben etnikai alapú) emberi jogi diszkrimináció (például: holokauszt, málenkij robot) volt jellemző ebben a régióban is. A nyelvi jogi szabályozás egyes elemei – például az 1868. évi nemzetiségi egyenjogúságról hozott törvény, a csehszlovák nyelvtörvény és annak végrehajtási rendelete, az 1939-es 6200. számú miniszterelnöki rendelet bizonyos szakaszai – akár ma is mintául szolgálhatnak a kisebbségi nyelvi jogok kodifikálása terén.

10. A kisebbségek és a kisebbségi nyelvek vonatkozásában e térségben is gyakran hivatkoznak – főként konfliktushelyzetekben – az úgynevezett „nemzetközi normákra” vagy „európai standardokra”. Az egyes konkrét nyelvpolitikai helyzetelemzések alapján azonban nyilvánvalóvá válik, hogy a nyelvi emberi jogok, a kisebbségek nyelvi jogai tekintetében csupán olyan minimumjogok vannak meghatározva a ma hatályos nemzetközi dokumentumokban, és azok is olyannyira homályos, átláthatatlan és megfoghatatlan feltételekhez vannak kötve, amelyeknél az egyes államok belső, nemzeti jogszabályai nagyon gyakran sokkal kedvezőbb jogokat és lehetőségeket fogalmaznak meg. A vizsgált államok, Európa országai, köztük az Európai Unió tagállamai is, olyannyira eltérő nyelvi jogi szabályozásokat alkottak, hogy ma lehetetlen általánosan érvényes „európai normák”-ról, „nemzetközi standardok”-ról beszélni. Ami az egyik államban kodifikált jog, az a másokban elképzelhetetlen. Illetve: a nemzetközi dokumentumokat – mint például a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját – sem tartja az Európa Tanács minden tagállama elfogadhatónak (több ET és EU tagállam nem írta alá és/vagy nem ratifikálta az egyezményt). Jelentős különbségek lehetnek az egyes államok, sőt: akár az egyes államok különböző kormányai között is a nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumok elveinek, az azokban megfogalmazott jogoknak az értelmezéséről. Nem ritka, hogy a nemzetközi jogi dokumentumok hivatkozási alapot szolgáltatnak az egyes államoknak a belső, nemzeti jogszabályokban foglalt jogok szűkítésére.
11. Az egyetemes emberi jogokból kiinduló nyelvpolitika alapvetően támogató, decentralizált, a regionális és lokális hagyományokat, lehetőségeket figyelembe véve abból indul ki, hogy minden embernek alapvető joga az általa választott nyelvet használni a lehető legtöbb helyzetben. A vizsgált történelmi korszakok, illetve a kutatásba bevont

állami formációk egyikében sem jelent meg a nyelvpolitikának ez a típusa. Ezzel szemben a nacionalizmus nyelvi ideológiájára alapozott nyelvpolitika célja a nyelvi sokszínűség csökkentése a társadalomban, még akkor is, ha a felszínen a társadalmi többnyelvűséget jeleníti meg ez a politika. A kutatás alapján megfogalmazható, hogy a térségben folytatott nyelvpolitikának ez a típusa volt a leginkább jellemző az elmúlt 150 évben és ma is az. Az a fajta nyelvpolitika, amely olyan körülményeket teremt a társadalomban, ahol a sztenderdizált, kodifikált, hivatalos státusszal rendelkező „nagy” nyelvek (és mellettük esetleg a globális világnyelv, az angol) magas fokú ismerete válik a társadalmi érvényesülés, a felfelé irányuló mobilitás (a felsőoktatásba kerülés, a munkaerő-piaci aktivitás) és a társadalmi integráció legfontosabb eszközévé, egyben a haszontalanság, értéktelenség bélyegét süti a kis(ebbsegi) nyelvekre. Ebben az ideológiai keretben a hivatalos státuszt nyert sztenderd nyelvekhez a modernitás, a haladás és hasznosság jegye, a kisebbségi nyelvekhez és nem sztenderd változatokhoz viszont a nemzeti egységet veszélyeztető maradiság jelzője társul. Ez a fajta nemzetállami, egynyelvű és egynormájú nyelvpolitikai modell a nyelvi diverzitást – s ezáltal az etnikai és kulturális sokszínűséget is – veszélyezteti.

12. A ma Kárpátaljaként ismert régió osztozó mindegyik állam – az államként el nem ismert, kérészéletű Kárpáti Ukrajna, illetve Kárpátontúli Ukrajna kivételével – megpróbálkozott valamilyen típusú autonómia/önrendelkezés biztosításával a régió, illetve a területen élő valamely kisebbség számára. A széthullóban lévő Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság a *Ruszkra Krajna*, a Csehszlovák Köztársaság *Podkarpatszka Rusz*, a második világháború alatti Magyar Királyság pedig a *Kárpátaljai Kormányzóság* keretében próbálta megoldani a nemzetiségi és nyelvi kérdést. A Szovjetunió nem biztosított ugyan semmiféle önrendelkezést Kárpátalja számára, ám a birodalmon belül az *Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság* jelentős kulturális autonómiával rendelkezett, az ukrán nyelv hivatalos funkciókkal bírt. A független ukrán állam létrejötte körüli időszakban szintén felmerült Kárpátalja autonómiájának, illetve azon belül egy magyar autonóm körzet létrehozásának kérdése, ám amint a fiatal állam megszilárdította pozícióit, az autonómia szitokszó lett, és a 2014 tavasza óta tartó fegyveres konfliktus árnyékában a hatalom által üldözendővé vált az önrendelkezés bármely típusának felvetése is. Az autonómia a kisebbségi kérdés és az etnikai/nyelvi konfliktusok rendezése felé tett jelentős, jól működő lépést jelent Nyugat-Európában, és Oroszországban is bevett gyakorlat az autonóm formációk kialakítása. Ám a kontinens nyugati és keleti fele közötti széles törésvonalon fekvő Kárpátalján az autonómia biztosítása mindig csak a történelmi, politikai válsághelyzetekben merült fel (az első és a második világháború közben/után, illetve a Szovjetunió széthullása idején ismét átrendeződő térségben); akkor, amikor a történelmi események következményeként mozgásban voltak az államhatárok. Az

autonómia kérdését – és vele a kisebbségek státusának, illetve nyelvi jogi helyzete rendezésének lehetőségét – minden esetben a központi államhatalom geopolitikai céljainak alárendelve vetették fel: a valós politikai cél nem a kisebbségi és nyelvi konfliktusok rendezése, hanem a régiónak a megszerzése vagy az államhatárokon belül tartása volt.

13. A nyelvi tájkép láthatóvá, a közterületeken érzékelhetővé teszi a nyelvpolitikát. Ezt a szakirodalomban megfogalmazott tételt a dolgozat azzal támasztja alá, hogy az egyes korszakok nyelvpolitikai helyzetének elemzése során – más források mellett – a szélesen értelmezett nyelvi tájkép elemeit teljes értékű nyelvi adatként értelmezi. A nyelvi tájkép bemutatása, kvantitatív és kvalitatív elemzése tehát jól kiegészíti a hagyományosan a nyelvek státusát, használati körét szabályozó törvények, jogszabályok, rendeletek értékelésére koncentráló nyelvpolitikai kutatásokat. A nyelvek kulturális, gazdasági és természetesen nyelvpolitikai „értéke”, a nyelvi hierarchiában betöltött szerepe tükröződik a nyelvi tájképben. A nyelvpolitikai változások, az egymással vetélkedő közösségek közötti dominanciaharc szintén követhető a nyelvi tájképben. A nyelvi tájkép – a nyelvi és nyelvpolitikai helyzethez hasonlóan – szintén nem statikus, nem állandó, hanem a társadalmi, politikai, gazdasági változások következményeként dinamikusan változó.
14. Az a kép, melyet a hatalmat birtokló elit közvetíteni kíván saját nyelvpolitikájáról és annak céljairól a közvélemény felé, nem feltétlenül tárja elénk a nyelvpolitika valós céljait, az nem mindig egyezik meg a háttérben maradó valós politikai motivációkkal. A „*de facto*” politika más lehet, mint a „*deklarált*” politika, bár a formális nyelvpolitikai dokumentáció minden bizonnyal része a „*valódi*” helyzet konstruálásának. A nyelvpolitika valódi céljainak feltáráshoz a nyelvi ideológiák elemzésén át vezet az út. A nyelvvideológiák feltárássának egyik alkalmas módszere a nyelvi tájkép kvalitatív szempontú elemzése. Az ilyen típusú elemzésekből például kiderülhet, hogy a kisebbségi nyelvek megjelenítését a nyelvi tájképben többnyire alibiként használják a hatalom képviselői: a kisebbségi nyelvek megjelenítése a nyilvános térben hozzájárul a nyelvi egyenlőtlenségek vizuális megerősítéséhez és újratermeléséhez. A nyelvpolitika így kaphat szerepet a nyelvi ideológiák megerősítésében. A nyelvi tájkép történeti szempontú elemzése révén nemcsak egymással térben szomszédos államok nyelvi tájképben realizálódó nyelvpolitikája és nyelvi ideológiái elemezhetők és vethetők össze, hanem az időben egymást követő országoké is. A nyelvi tájkép történeti szempontú elemzése, a változatosság és a változás megragadása olyan kutatási irány lehet, amely segíthet értelmezni a vizsgált közösségben végbemenő társadalmi, politikai, gazdasági és nyelvi folyamatokat. A nyelvpolitikai kutatások során a – tágran értelmezett – nyelvi tájkép elemzése hasznos információkkal szolgálhat nem csupán az egyes nyelvek hierarchikus viszonyainak feltárássában, hanem a nyelvi dominanciaváltások megragadása terén is. A nyelvi tájkép

szemiotikájának elemzése révén nemcsak a nyelvek presztízisében bekövetkező változások érhetők tetten, hanem a nyelvek és beszélőik státusának módosulása, illetve az átmeneti időszakokban a nyelv(politika)i *status quo* felborulása okozta bizonytalanság, a normák ütközése, a folyamatban lévő változás, valamint a nyelvi és politikai ideológiák átalakulása is. A soknemzetiségű, nyelvileg változatos régiókban a nyelvek és beszélőik közötti folytonos vetélkedés, illetve a szimbolikus tér egymással versengő kitöltésére irányuló törekvések intenzitását bemutatva közelebb juthatunk annak megértéséhez is, miért olyan fontos mind a többségi, mind pedig a kisebbségi közösségek számára a nyelvük nyilvános térben való megjelenítése. Abban a nyelvpolitikai, nyelvvideológiai modellben, amely az etnikailag és nyelvileg heterogén régiókban a *többség versus kisebbség* konstrukcióban kívánja rendezni a nyelvek és beszélőik viszonyait, kizárólag a hierarchikus felosztást tartva megoldásnak (ahol egy kiemelt nyelv státusában a többi fölé emelkedik), a szimbolikus tér uralásának szándéka olyan magatartásformákat hoz a felszínre, amelyekben szükségszerűen kódolva van a konfliktus; ez pedig a szimbolikus tér és a nyelvi tájkép domináns kitöltéséért folyó „csatákhoz”, „tábla-” és „névháborúkhöz”, a nyelvpolitikai helyzet és a nyelvi tájkép folyamatos újraalakításához és átértékeléséhez vezet.

15. Az egymás mellett élő közösségek nacionalizmusa alulról jövő, rejtett akciók révén alakíthatja a nyelvi tájképet. Bemutattuk, hogy a térben élő embereknek a környezetük nyelvi tájképére adott reakciói miként módosíthatják a nyilvános teret: a graffiti, a hivatalos feliratok összefirkálása, átfestése, gerillafeliratok és -táblák kihelyezése, vagy magánterületen elhelyezett félig hivatalos szövegek, a nyilvános tér bizonyos szegmenseiből származó, de az internetes felületeken jelen lévő nyelvek révén látványosan változtatható a politikai szereplők által elképzelt és előírt nyelvi tájkép. Bemutattuk, hogy a nyelvi tájkép a felülről jövő (jogi) szabályozás és kontroll, valamint a nyilvános tér interpretációjára adott alulról szerveződő akciók és az ezekre felülről érkező válaszreakciók, valamint a tágabb kontextusban bekövetkező mozgások révén folyamatosan alakul, dinamikusan változik. A nyelvpolitika, illetve ennek realizációja sokszereplős: nem kizárólag az államok, a kormányzatok fejtenek ki nyelvpolitikai aktivitást, nem kizárólag felülről lefelé módon alakítják a nyelvi tájképet. A nyelvpolitika gyakorlati megvalósulására, a nyelvi tájképre tehát nem csupán a nyelvi jogi szabályozás, nem kizárólag a nyelvtörvények vannak hatással. A dolgozat igazolja, hogy a nyelvi tájkép elemzése jól kiegészítheti, illetőleg: árnyalhatja, pontosíthatja a nyelvpolitikai elemzéseket. A szovjet korszak kárpátaljai nyelvi tájképének elemzéséből például kiderül, hogy árnyalásra szorul az ukrán nyelvészetben axiómaként kezelt állítás, hogy a Szovjetunió fennállása idején az ukrán nyelvet olyannyira elnyomta a rendszer, hogy az oroszosítás jegyében szinte teljesen kiszorította a közterületekről, a hivatalokból, az oktatásból.

16. A nyelvpolitikai döntések és gyakorlatok mögött nyelvi ideológiák állnak. A nyelvpolitika alakítóinak szándékaira és cselekedeteire egyidejűleg több nyelvi ideológia is hatással lehet. A nyelvi ideológiák egy része megjelenhet a nyelvi jogi szabályozásban (például alkotmányban, nyelvtörvényekben), más része azonban nem; ám – implicit módon – ez utóbbiak is hatással vannak a nyelvpolitikára, a nyelvpolitika alakítására. A hatalom által közvetített nyelvideológiák és az explicit módon deklarált nyelvpolitika nem feltétlenül egyezik meg a hatalom valós nyelvpolitikai céljaival és törekvéseivel. Egy-egy állam, társadalmi csoport, vállalat stb. nyelvpolitikájának elemzése ezért nem ragadhat le csupán az explicit módon kifejtett, kodifikált, kommunikált nyelvpolitikai irányelvek leírásánál, a nyelvtörvények, rendeletek pusztá (szöveg)elemzésénél és értelmezésénél. Egy komplex nyelvpolitikai analízisnek magában kell foglalnia a valós nyelvpolitikai gyakorlatoknak és azok következményeinek, várható hatásainak elemzését éppúgy, mint a szimbolikus nyelvpolitika területén ható nyelvideológiák feltárását is. A nyelvtörvények, a nyelvi jogi szabályozás mellett a nyelvi tájkép alakulására, a nyilvánosságban megjelenő (vagy onnan hiányzó) nyelvekre nagy hatással van az, hogy az adott térben élő emberek milyen nyelvi ideológiákat vallanak, milyen nyelvi ideológiák mentén szervezik a nyilvános teret, milyen elképzeléseik vannak az egyes nyelvekről, azok értékéről, szerepéről. Ezt a képet a politikai hatalom különböző eszközökkel befolyásolhatja, alakíthatja (például azzal, ha egyes nyelveket nem létezőnek tekint). A nyelvhasználók nyelvi jogi tudatossága, a meglévő nyelvi jogaikról alkotott képe meghatározhatja azt, hogy mennyire és milyen módon, illetve hol jelenik meg egy-egy nyelv a szimbolikus térben.
17. A kisebbségi nyelvek fenntartásában a nyelvet használó közösség gazdasági életképessége meghatározó. A gazdasági realitások felülírhatják, vagy legalábbis árnyalhatják a politikai érdekeket és a nemzeti érzelmeket, és jelentősen átalakíthatják egy-egy közösség nyelvi ideológiáit, nyelvi gyakorlatát, és ennél fogva a nyelvi tájképet is. A nyelvi kisebbségek a nemzetiségi és nyelvi jogok helyett gyakran a gazdasági életképességért küzdenek, mégpedig a kulturális és gazdasági márképítés révén. A globalizáció általános tendenciái így nemcsak negatív, hanem pozitív hatással is lehetnek a centrumoktól távoli, periférikus régiókban beszélt nyelvekre és dialektusokra, hiszen általuk a regionális kultúra és a helyi közösség „egzotikus” megkülönböztető jegyei azonosítható, illetve anyagiakban is ki-fejezhető erőforrássá konvertálhatók. Ez a folyamat jól illeszkedik a regionális dialektusokat és a perifériális kisebbségi nyelveket a nyilvános térben láthatóvá tévő, gazdaságilag hasznosítható értéként megjelenítő trendek közé, és jól leírható „a nyelv áruvá válása” szociolingvisztikai elmélettel. Az állami beavatkozás a nyelvi sokféleség védelme érdekében (beleértve a nyelveken belüli változatosság védelmét is) gazdasági érvek alapján is indokolt. A nyelv tehát nemcsak a nemzeti büszkeség és összetartozás szimbóluma, nem

csupán lényeges identitásjelző jegy, hanem a mindennapi gyakorlatokban és hétköznapi diskurzusok során hasznosítható, „eladható” áruvá is alakítható. A nemzeti kisebbség nyelvmegtartását támogató nyelvpolitika ebből következően nem lehet sikeres, ha az nem jár együtt átgondolt gazdaságpolitikai fejlesztésekkel.

18. A nyelvpolitikát nemcsak központi kormányzati szervek alakíthatják. A törvényi, jogszabályi szint mellett a nyelvpolitikának más szintjei is vannak, amelyek alakulására hatással van számos tényező: az adott állam nemzetközi kötelezettségvállalásai, a történelmi kontextus, a szomszédos országok törekvései, a regionális és helyi elitek szándékai, valamint akár alulról jövő, szervezett vagy spontán civil kezdeményezések is. Elemzésünk alapján nyilvánvalóvá válik, hogy a Kárpátalján élő magyar nemzeti közösség nyelvi helyzetéről, nyelvének státuszáról, a magyar nyelv jelenéről és hosszú távú jövőjéről csak a történelmi távlatok, valamint a szűkebb és tágabb kontextus figyelembe vételével, komplex módon lehet érdemi elemzést készíteni. Egy a kárpátaljai magyar közösségre vonatkozó nemzet- és nyelvpolitikai stratégia kialakítása során tehát mindenképpen figyelembe kell venni (a) a nemzetközi hatalmi viszonyokat és kisebbségvédelmi kereteket, (b) Ukrajna nemzet- és nyelvpolitikai törekvéseit, (c) Magyarország nemzetpolitikáját, (d) a történelmi perspektívákat, tapasztalatokat, (e) a szomszédos államok geopolitikai elképzeléseit, (f) a magyarral Kárpátalján (is) érintkező nyelvek státuszát, beszélőik nyelvi, nyelvpolitikai céljait, és természetesen (g) a kárpátaljai magyarok céljait, (h) valamint a (társadalmi és nyelvi szempontból egyaránt rétegzett) közösség különböző alcsoportjainak helyzetét, lehetőségeit, (i) az érintett csoportok nyelvi ideológiáit, sztereotípiát; (j) a magyar és más nyelvek gazdasági értékét, hasznosíthatóságát, presztízsét stb.
19. A kiélezett társadalmi, politikai, gazdasági válságok idején a többségi nemzetek körében gyakran felerősödik a történelmi tapasztalatokra alapozott ellenségkép a nemzeti és nyelvi kisebbségekkel kapcsolatban. A nemzetbiztonsági fenyegetettség gyorsan háttérbe szoríthatja az emberi jogokról, a kisebbségi nyelvek támogatásáról szóló diskurzusokat. A központi hatalom és a többségi társadalom ilyen helyzetben a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmas szándékát, törekvését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli. A krízishelyzet pedig elég indokot szolgáltat ahhoz, hogy a nyelvi jogi szabályozás a tolerancia felől a tiltás irányába mozduljon el. Mindaddig, amíg a különböző nyelveket beszélő társadalmi csoportok a párbeszéd helyett a történelmi sérelmek felemlgetését, illetve az egyetlen állam- és hivatalos nyelv kizárólagos dominanciáját, a nemzetállami romantikát, a felcserélő kétnyelvűséget és a kisebbségek nyelvi asszimilációját tekintik természetesnek és elérendő célnak, az olyan régiók, mint például Kárpátalja etnikai, nyelvi, kulturális és felekezeti sokszínűsége nem értéként, hanem a homogenizációt, sőt: az állambiztonságot

fenyegető veszélyként jelennek meg a politikai közbeszédben. Ez pedig kirekesztő, diszkriminatív nyelvpolitikához vezet, ami újabb társadalmi konfliktusokat generál.

20. A disszertáció konkrét példák révén igazolja, hogy a „*nyelv*” olyan fogalom, amelynek definíciója nagymértékben függ a (nyelv)politikai tényezőktől. Ugyanazon beszélők verbális repertoárjának elemeit (kódkészletének változatait) – attól függően, hogy a közöttük lévő hasonlóságokat vagy eltéréseket hangsúlyozzák – (nyelv)politikai és (nyelv)ideológiai céloktól vezérelve akár több, egymástól különböző nyelv elemeiként is azonosíthatják (és fordítva). A nyelv tehát (nyelv)politikai és (nyelv)ideológiai konstrukció is. A nyelvpolitika ily módon szerepet kaphat az identitások konstruálásában, átalakításában vagy épp megerősítésében, konzerválásában is.
21. Bemutattuk, hogy az optimisztikus, neoklasszikus definíciókkal ellentétben (melyek szerint a nyelvpolitika a társadalmi és gazdasági fejlődést, az egyenlőséget szolgálja) a nyelvpolitika eszközként használható a társadalmi javak és a politikai hatalom egyenlőtlen elosztásának eléréséhez, illetve megideologizálásához, és gyakran éppen erre használják. A nyelvpolitika tehát sokkal több, mint csupán a nyelvhasználat szabályozása. A nyelvpolitika – a nyelv és nemzet, a nyelv és identitás, a nyelv és az államiság szoros kapcsolatából adódóan – ideológiai tartalommal telített fogalom. A nyelvpolitika így a nyelvhasználat, a nyelvi folyamatok és a nyelvről alkotott elképzelések olyan szándékos, politikai céloktól vezérelt, ideológiailag determinált befolyásolása, amely elősegítheti bizonyos, nyelvileg (is) meghatározható csoportok politikai, társadalmi, gazdasági és/vagy kulturális dominanciájának megszerzését és újratermelését, a nyelvi és társadalmi hierarchikus viszonyok megerősítését vagy átalakítását. Semmilyen nemzetközi egyezmény, semmilyen kötelező (nyelvi) jogi norma nem tiltja explicite az ilyen, egyenlőtlenséget szülő vagy megerősítő nyelvpolitika folytatását; az ilyen jellegű nyelvpolitika tökéletes összhangban lehet az összes nemzetközi standarddal. Tény azonban az is, hogy semmi sem tiltja olyan nyelvpolitikai stratégia kidolgozását és megvalósítását sem, amely az általános emberi jogok felől közelítve a nyelvi jogokat és az egyenlőséget szolgálja. Az ilyen nyelvpolitika nemcsak a nemzetközi standardok szavaival, hanem azok szellemével is egyező módon folytatható (volna).

A tézisfüzetben hivatkozott irodalom

- Ben-Rafael, E. et al. 2010. Introduction. In: E. Shohamy et al. eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters. xi–xxviii.
- Blommaert, J. 2006. Language Policy and National Identity. In: T. Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd. 238–254.
- Bochmann, K. 2009. A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. In: Szépe Gy. & Derényi A. szerk. *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Budapest: Corvina. 25–69.
- Bynon, T. 1997. *Történeti nyelvészet*. Budapest: Osiris.
- Cameron, D. – Frazer, E. – Harvey, P. – Rampton, M.B.H. – Richardson, K. 1992. *Researching Language: Issues of Power and Method*. London: Routledge.
- Cooper, R.L. 1989. *Language planning and social change*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Dal Negro, S. 2009. Local policy modeling the linguistic landscape. In: E. Shohamy & D. Gorter eds. *Linguistic landscape. Expanding the scenery*, 206–218. New York & London: Routledge.
- Fairclough, N. 2001. *Language and power* (2nd ed.). London: Longman.
- Grin, F. 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hornberger, N.H. 2015. Selecting Appropriate Research Methods in LPP Research: Methodological Rich Points. In: F.M. Hult – D.C. Johnson eds. *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden, MA: Wiley Blackwell, 9–20.
- Hult, F.M. – Johnson, D.C. eds. 2015. *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden, MA: Wiley Blackwell.
- Jaworski, A. – Thurlow, C. 2010. Introducing Semiotic Landscapes. In: A. Jaworski – C. Thurlow eds. *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London: Continuum. 1–40.
- Kroskrity, P. 2000. Regimenting language. In: P. Kroskrity (ed.) *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe: School of American Research Advanced Seminar Series. 1–34.
- Labov, W. 1972. On the mechanism of linguistic change. In: J. Gumperz – D. Hymes eds. *Directions in Sociolinguistics*, 512–538. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Labov, W. 1975. A nyelvi változás mechanizmusáról. In: Pap M. – Szépe Gy. szerk. *Társadalom és nyelv*, 255–285. Budapest: Gondolat.
- Maitz P. 2006. A nyelvi nacionalizmus a dualizmus kori Magyarországon. Egy nyelvi ideológia elemei. *Magyar Nyelv* 3: 307–322.
- May, S. 2006. Language Policy and Minority Rights. In: Thomas Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd. 255–272.
- Pavlenko, A. 2009. Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics* 17(1–2): 247–274.
- Pavlenko, A. 2015. Why diachronicity matters in the study of linguistic landscapes. *Linguistic Landscape*, 1(1/2), 114–132.
- Rannut, M. 2004. *Пособие по языковой политике*. Таллин: Tallin Pedagogical University.
- Ricento, T. 2006a. Theoretical Perspectives in Language Policy: An Overview. In: Thomas Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 3–9.
- Ricento, T. 2006b. Methodological Perspectives in Language Policy: An Overview. In: T. Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 129–134.
- Ricento, T. 2015. Foreword. In: F.M. Hult – D.C. Johnson eds. *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden, MA: Wiley Blackwell. xii–xiv.
- Ricento, T. ed. 2006. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- Schiffman, H. 2006. Language Policy and Linguistic Culture. In: T. Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 111–125.
- Schmidt, R. 2006. Political Theory and Language Policy. In: T. Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 95–110.
- Shohamy, E. 2006. *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London: Routledge.

- Shohamy, E. 2015. LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape* 1(1/2): 152–171. doi 10.1075/ll.1.1/2.09sho
- Spolsky, B. 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. 2005. Is language policy applied linguistics? In: P. Bruthiaux, D. Atkinson, W.G. Egginton, W. Grabe, and V. Ramanathan eds. *Directions in Applied Linguistics*. Clevedon, UK: Multilingual Matters. 26–36.
- Spolsky, B. 2009. *Language Management*. New York: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. 2012. What is language policy? In: B. Spolsky ed. *The Cambridge Handbook of Language Policy*. New York: Cambridge University Press. 3–15.
- Spolsky, B. ed. 2012. *The Cambridge Handbook of Language Policy*. New York: Cambridge University Press.
- Tollefson, J.W. 1991. *Planning Language, Planning Inequality. Language Policy in the Community*. London–New York: Longman.
- Tollefson, J.W. 2015. Historical-Structural Analysis. In F.M. Hult – D.C. Johnson eds. *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden (MA): Wiley Blackwell, 140–151.
- Weinreich, U. – Labov, W. – Herzog, M. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. In: W. Lehmann – Y. Malkiel eds. *Directions for Historical Linguistics*, 95–195. Austin: University of Texas Press.
- Wiley, T.G. 2006. The Lessons of Historical Investigation: Implications for the Study of Language Policy and Planning. In: T. Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 135–152.

IV. A doktori mű témaköréből készült saját publikációk jegyzéke

Könyvek:

1. Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998.
2. Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2001.
3. Melnyk, Svitlana – Csernicskó István: *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт, 2010.
4. Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint, 2012.
5. Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013.
6. Tóth Mihály – Csernicskó István: *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина», 2013.
7. Csernicskó István – Fedinec Csilla: *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року)*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014.
8. Tóth Mihály – Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.
9. Csernicskó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor-Shark, 2016.

Tanulmányok:

1998:

1. Csernicskó István: Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1998/1: 5–48.

1999:

2. Csernicskó István: Nyelvtervezés Kárpátalján. Egy láthatatlanná tett kisebbség. *Beszélő* IV(1999)/12: 69–84.

2000:

3. Csernicskó István: Jogok és jogtalanságok. A kisebbségek anyanyelvi oktatásához való jog a nemzetközi és az ukrainai kisebbségvédelmi dokumentumokban. *UngBereg 2000. Második Pánsíp-almanach*, 114–118.

2001:

4. Csernicskó István: A nyelvek helyzetére vonatkozó dokumentumok Ukrajnában. *Nyelvünk Kultúránk* 2001/4: 65–73.

2002:

5. Csernicskó István: A nyelvek helyzetére vonatkozó dokumentumok Ukrajnában. In: Kontra Miklós és Hattyár Helga szerk., *Magyarok és nyelvtörvények*, 11–23. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.

2003:

6. Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nádor Orsolya és Szarka

László szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 110–122. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

7. Beregszászi Anikó – Csernicskó István: Die Möglichkeiten des Gebrauchs der ungarischen Sprache in der Karpatoukraine de jure und de facto. In: Hrsg. Ferenc Glatz, *Begegnungen 21.: Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*, 101–117. p. Budapest: Europa Institut Budapest, 2003.

2004:

8. Csernicskó István: A magyar nemzeti nyelvstratégiáról, mulasztásainkról, feladatainkról és vágyainkról. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 106–116. PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Ungvár, 2004.
9. Csernicskó István: A magyar nyelv helyzete Kárpátalján. *Magyar Tudomány* 2004/4: 473–480.

2005:

10. Csernicskó István: Hungarian in Ukraine. In: Edited by Anna Fenyvesi, *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005. 89–131.

2006:

11. Csernicskó István: A magyar nyelv használata Kárpátalján: a jogok és a gyakorlat. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* IV(2006)/2: 51–62.
12. Csernicskó István: Az ukrán–oroszi nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. *Kisebbségkutatás* 2006/4: 764–769.

2007:

13. Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás* 2007/2: 251–261.

2008:

14. Csernicskó István: Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrainai oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai. *Kisebbségkutatás* 2008/2: 302–315.
15. Csernicskó István: Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 153–170. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2008.

2009:

16. Csernicskó István: Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/február: 33–40.
17. Csernicskó István: Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Ю. ред.: *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, 105–116. Ужгород: Поліграфцентр Ліра, 2009.
18. Csernicskó István: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsasiensis* 2009/2: 97–106.
19. Csernicskó István: A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. *Magyar Tudomány* 2009/11: 1297–1303.

2010:

20. Csernicskó István – Szabó Mihály Gizella: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond szerk., *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008*, 167–198. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 2010.
21. Fedinec Csilla – Csernicskó István: Мовно-політичні устремління Чехословаччини (1918–1939 роки). In: М. Вегеш та Ч. Фединець ред. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*, 648–660. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2010.
22. Csernicskó István: Мовна політика в часи територіальної ревізії (1938–1944). In: М. Вегеш та Ч. Фединець ред. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*, 660–668. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2010.
23. Csernicskó István: Nyelvpolitika a területi revízió idején (1938–1944). In: Fedinec Csilla és Mikola Vehes főszerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*, 584–593. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
24. Csernicskó István: A magyar nyelv hivatali/hivatalos használatának esélyei és lehetőségei Kárpátalján az ukrajnai nyelvi helyzet és nyelvpolitika kontextusában. *Acta Beregsasiensis* 2010/3: 9–23.

2011:

25. Csernicskó István: A nyelvek státusa és a hivatalos kétnyelvűség a mai Kárpátalja területén 1867 és 2010 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2011/3: 45–62.
26. Csernicskó István: A nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvi jogok Ukrajnában 1991 és 2011 között. *EU Working Papers* XV. (2011)/1: 85–104.
27. Csernicskó István: Narancsos kacska: a narancsos forradalom nyelvi ideológiája. In: Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, 193–203. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 2011.
28. Csernicskó István: The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2011/2–1: 75–91.
29. Csernicskó István: Ukrainian educational policy and the minorities. In: Szoták Szilvia szerk. *Magyar nyelv és kultúra a Kárpát-medencében*, 11–23. Dunaszerdahely–Alsóőr: Gramma Nyelvi Iroda – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, 2011.
30. Csernicskó István: Державна мовна політика України на Закарпатті за роки незалежності. *Регіоналістика* 2011/2: 80–82.
31. Csernicskó István: Образовательная и языковая политика Украины как фактор языковых конфликтов. *Acta Beregsasiensis* 2011/1: 149–155.

2012:

32. Csernicskó István: Політичний статус української/руської мови на сучасній території Закарпаття у першій половині XX століття (1901–1946 рр.) In: В. І. Кононенко ред. *Семантика мови і тексту*, 670–672. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012.

33. Csernicskó István: Az államnyelv oktatásának javítására tett kísérletek Kárpátalján. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XII (2012)/1–2: 17–31.
34. Csernicskó István: Языковая политика Украины как фактор этнолингвистических конфликтов. In: Petra Stankovska – Maria Wtorkowska – Jozef Pallay ed. *Individuálna in kolektívna dvojezičnosť*, 62–72. Ljubljana: Univerzita v Ljubljani Filozofska Fakulteta, 2012.

2013:

35. Csernicskó István: Az ukrán szociolingvisztika nyelvszemlélete a szurzsik megítélésének tükrében. In: Kontra Miklós, Németh Miklós, Sinkovics Balázs szerk. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*, 119–136. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013.
36. Csernicskó István: Ruszin nyelv Kárpátalján: tudományos kérdés ez? In: Fedinec Csilla, Illyés Zoltán, Simon Attila és Vizi Balázs szerk. *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*, 293–313. Pozsony: Kalligram, 2013.
37. Csernicskó István: Jezikovni pouk po zakarpatsko. In: Mária Pisnjak ed. *PRIROČNIK za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju*, 599–657. Lendava: Zavod za kulturo madžarske narodnosti, 2013.
38. Csernicskó István: Nyelvoktatás kárpátaljai módra. In: Mária Pisnjak szerk. *Kézikönyv a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára*, 598–656. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2013.
39. Csernicskó István: The European Charter for Regional or Minority Languages by Ukraine. *Acta Academiae Beregsasiensis* XII/2: 127–145.

2014:

40. Csernicskó István: Ukrajna nyelvi helyzete egy amerikai film szinkronja tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XVI: (2014/1): 93–104.
41. Csernicskó István – Ferenc Viktória: Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* Vol. 42 (2014), No. 3: 399–425.
42. Csernicskó István: Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai szláv regionális nyelvváltozatok gazdasági értéke. *Kisebbségkutatás* 23 (2014)/3: 99–114.
43. Csernicskó István: Мовна політика і мовний ландшафт сучасного Закарпаття в історичному плані (1900–1944 pp.). In: Bárány Erzsébet, Csernicskó István szerk. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції / Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai*, 48–66. Ungvár: Видавництво В. Падяка, 2014.
44. Csernicskó István: Volosin nyelvi nézetei (nyelv)politikai kontextusban. In: Fedinec Csilla szerk. *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*, 308–334. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014.
45. Csernicskó István: Nyelvoktatás politikus módra. *Muratáj. Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat* 2014/1–2: 63–71.

2015:

46. Csernicskó István: A (nyelvi) béke esélyei Ukrainában (2015. június). *Magyar Tudomány* 2015/10: 1253–1260.

47. Csernicskó István: Teaching Ukrainian as a State Language in Subcarpathia: situation, problems and tasks. In: Vančo Ildikó; Kozmács István eds. *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*, 11–23. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015.
48. Csernicskó István: A nyelvpolitika mint a fegyveres konfliktus (egyik) ürügye Ukrajnában. *Hungarológiai Közlemények* 2015/1: 1–14.
49. Csernicskó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika Ukrajnában, 2015. március. *Magyar Nyelvőr* 2015(139)/2: 145–156.
50. Csernicskó István: Vyučba ukrajinčiny ako štatneho jazyka v Zakarpatskej oblasti: stav, problémy, ulohy. In: Vančo Ildikó; Kozmács István eds. *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*, 11–24. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015.
51. Csernicskó István: Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XV (2015)/1–2: 71–84.

2016:

52. Csernicskó István – Laihonon, Petteri: Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua* 35/1 (2016): 1–30.
53. Csernicskó István: Nyelvtörvények Ukrajnában (1989–2014). In: Gazdag Vilmos, Karmacs Zoltán, Tóth Enikő szerk. *Értékek és kihívások. I. kötet*, 9–24. Ungvár: Autdor-Shark, 2016.
54. Csernicskó István: Az állami nyelvpolitika alapjairól szóló ukrajnai törvény demográfiai háttere. In: Berghauer Sándor et al. eds. *Social Geographical Challenges and Search for Adequate Answers in East-Central Europe of the 21st Century*, 87–96. Ungvár: TOB „PIK-Y”, 2016.
55. Csernicskó István: A kétnyelvű Ukrajna. In: Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.*, 13–44. Ungvár: Autdor-Shark, 2016.
56. Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A pénz beszél: a mai Kárpátalja területén osztozó birodalmak nyelvpolitikája a bankjegyeken megjelenő nyelvek tükrében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XVI (2016)/1. http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/2016_XVI_evfolyam_1_szam/Beregszaszi_Csernicsko_apenz_beszeli.pdf
57. Csernicskó István: A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények* III(2016)/3: 91–105.
58. Csernicskó István – Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian, Petteri Laihonon and Anastassia Zabrodskaja eds. *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 349–377.
59. Csernicskó István: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv* 112 (2016)/1: 50–62.
60. Csernicskó István: A magyar (nyelv)politika és a ruszin sztenderd Kárpátalján, 1939–1944. In: Kozmács István és Vančo Ildikó szerk. *Standard – nem standard: Variációk egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia – Nyitra, 2014. szeptember 18–20. – előadásaiból II.* Lakitelek: Antológiai Kiadó, 2016. 153–163.
61. Csernicskó István – Fedinec Csilla: Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights* 23 (2016): 560–582.

62. Csernicskó István: Az ukrán nyelvpolitika és többnyelvűség az ATO-korszakban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII*: 165–183.

2017:

63. Csernicskó István: Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In: Simone E. Pfenninger and Judit Navracsecs eds. *Future Research Directions for Applied Linguistics*, 120–148. Bristol: Multilingual Matters, 2017.
64. Csernicskó István: Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita és Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 13–44.
65. Csernicskó István: Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики. In: Márku Anita és Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 108–117.
66. Csernicskó István: Дискримінація учасників шкіл України з венгерським мовним навчанням. In: Márku Anita és Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 223–233.
67. Csernicskó István – Máté Réka: Bilingualism in Ukraine: Value or Challenge? *Sustainable Multilingualism* 10 (2017): 14–35.
68. Csernicskó István: Bilingual education of minorities: always the best solution? In: Jelena Filipović and Julijana Vučo eds. *Minority languages in education and language learning: challenges and new perspectives*. Belgrade: Faculty of Philology at the University of Belgrade, 2017. 87–103.

